

בין לאומיות ואוניברסליזם או בין הומניות להומניזם

א. המשנה והקשיים בה

1. משנה מסכת אבות פרק ג משנה יד

הוא (רבי עקיבא) היה אומר חביב אדם שנברא בצלם חבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם שנאמר (בראשית ט) בצלם אלהים עשה את האדם חביבין ישראל שנקראו בנים למקום חבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום שנאמר (דברים י"ד) בנים אתם לה' אלהיכם חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם שנאמר (משלי ד) כי לקח טוב נתתי לכם תורתני אל תעזובו:

- מהו המסר שמנסה ר"ע להעביר (רוב המשניות במסכת אבות כוללות הוראות מעשיות – מה הלקח המעשי כאן?)
- מה המבנה של המשנה? מה קשה בו? נסו להסביר אותו?
- השוו את הנוסח בדפוס לנוסח שמביא הרשב"ץ – איזה עדיף בעיניכם?

מגן אבות לרשב"ץ על אבות פרק ג

ומצאתי בתפלות צרפתיות נוסחא יפה במשנה זו, והיא זאת, חביב אדם שנברא בצלם חיבה יתירה נודעת לו שנברא בצלם אלהים וגו', חביבין ישראל שנקראו בנים חיבה יתירה נודעת להם שנקראו בנים למקום וכו', חביבין ישראל שניתן להם כלי חמדה יתירה נודעת להם שניתן להם כלי חמדה שבו נברא העולם וכו'. ולפי נוסחא זו, החיבה היתירה תוספת היא על החיבה הראשונה, שהוסיף בצלם אלהים, ובנים למקום, וכלי חמדה שבו נברא העולם, שלא נאמר כך בחיבה ראשונה. וכן נראה מאבות דרבי נתן [נו"ב פמ"ד ד"ה חביבין ישראל], ששם שנו בלשון הזה, שאם לא נברא בצלם היה חביב, וכשנברא נודעת לו חיבה יתירה, וכן בכלם שנו כן.

הנה נראה שבבריאה עצמה, בקריאה ובנתינה, נראית החיבה היתירה, לא בהודעת הטובה. ופירש רבינו שלמה ז"ל [ד"ה חביב], שאמר זה, לומר, כי מוטל על האדם לעשות רצון יוצרו, וכן הוא האמת ולזה סמך לזה, הכל צפוי, כמו שנפרש אחר זה.

במשנה מציג ר"ע את חיבתו של האדם ואת חיבתם של ישראל. מהו היחס בין האדם לישראל?

השוו לדעת ר"ע בספרא:

2. ספרא קדושים פרשה ב ד"ה פרק ד

(יב) לא תקום ולא תטור את בני עמך, נוקם אתה ונוטר לאחרים,

ואהבת לרעך כמוך, רבי עקיבא אומר זה כלל גדול בתורה, בן עזאי אומר זה ספר תולדות אדם, זה כלל גדול מזה.

במה נחלקו?

להבנת המחלוקת עיינו בפסוקים המלאים:

3. ויקרא פרק יט פסוק יח

לא תקם ולא תטור את בני עמך ואהבת לרעך כמוך אני יודך:

4. בראשית פרק ה פסוק א

זה ספר תולדות אדם ביום ברא אלהים אדם בדמות אלהים עשה אתו:

- מה מוסיף סיום הפסוקים להבנת הדעות? מה מקור הציווי לאהבת הרע או לאהבת האדם?

ב. אהבת ה' ואהבת הרע

מהו יחסו של ר"ע לאהבת הרע מול אהבת ה'?

השוו את דעתו במקורות הבאים:

5. תלמוד בבלי מסכת בבא מציעא דף סב עמוד א

כדתניא: שנים שהיו מהלכין בדרך, וביד אחד מהן קיתון של מים, אם שותין שניהם - מתים, ואם שותה אחד מהן - מגיע לשוב. דרש בן פטורא: מוטב שישתו שניהם וימותו, ואל יראה אחד מהם במיתתו של חברו. עד שבא רבי עקיבא ולימד: וחי אחיך עמך - חייך קודמים לחיי חבריך.

6. תלמוד בבלי מסכת ברכות דף סא עמוד ב

בשעה שהוציאו את רבי עקיבא להריגה זמן קריאת שמע היה, והיו סורקים את בשרו במסרקות של ברזל, והיה מקבל עליו עול מלכות שמים. אמרו לו תלמידיו: רבינו, עד כאן? אמר להם: כל ימי הייתי מצטער על פסוק זה בכל נפשך - אפילו נוטל את נשמתך, אמרתי: מתי יבא לידי ואקיימנו, ועכשיו שבא לידי לא אקיימנו? היה מאריך באחד עד שיצתה נשמתו באחד. יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שיצאה נשמתך באחד. אמרו מלאכי השרת לפני הקדוש ברוך הוא: זו תורה זו שכרה? +תהלים י"ז+ ממתים ידך ה' ממתים וגו'! - אמר להם: חלקם בחיים. יצתה בת קול ואמרה: אשריך רבי עקיבא שאתה מזומן לחיי העולם הבא.

- איזו אהבה מחייבת את האדם ליותר, אהבת הזולת או אהבת ה', או אהבת עצמו?

- כיצד מתיישבים דברי ר' עקיבא על חלוקת המים עם הכלל ואהבת לרעך כמוך?
העזרו בדברי הרמב"ן:

7. רמב"ן ויקרא פרק יט פסוק יז

וטעם ואהבת לרעך כמוך - הפלגה, כי לא יקבל לב האדם שיאהוב את חברו כאהבתו את נפשו, ועוד שכבר בא רבי עקיבא ולמד חיך קודמין לחיי חברך (ב"מ סב א) :

8. בין רבי עקיבא והלל הזקן

דברי ר"ע דומים מאוד לדברי הלל הזקן. השוו אותם:

8. תלמוד בבלי מסכת שבת דף לא עמוד א

מעשה בנכרי אחד שבא לפני שמאי, אמר לו: גייירני על מנת שתלמדני כל התורה כולה כשאני עומד על רגל אחת. דחפו באמת הבנין שבידו. בא לפני הלל, גייריה. אמר לו: דעלך סני לחברך לא תעביד (שעליך שנוא, לחברך לא תעשה) - זו היא כל התורה כולה, ואיך (והשאר) - פירושה הוא, זיל גמור (לך למוד).

ראו את פירוש רש"י לדברי הלל:

12. רש"י שם

דעלך סני לחברך לא תעביד - ריעך וריע אביך אל תעזוב (משלי כז) - זה הקדוש ברוך הוא, אל תעבור על דבריו שהרי עליך שנואי שיעבור חבריך על דברך, לשון אחר: חבריך ממש, כגון גזלה גנבה ניאוף ורוב המצות.

- האם דברי רש"י הולמים את הפשט?
- השוו את הפירוש הראשון ברש"י למשנה הבאה:

ד. מדרשים המתייחסים לדברי רבי עקיבא

מדרשו של ריש לקיש מתבסס על מחלוקת ר"ע וכן עזאי. מה דעתו במחלוקת זו?

13. תלמוד בבלי מסכת עבודה זרה דף ה עמוד א

אמר ר"ל, מאי דכתיב: +בראשית ה+ זה ספר תולדות אדם וגו'? וכי ספר היה לו לאדם הראשון? מלמד שהראה לו הקב"ה לאדם הראשון דור ודורשיו, דור דור וחכמיו, דור דור ופרנסיו, כיון שהגיע לדורו של ר"ע, שמח בתורתו ונתעצב במיתתו, אמר: +תהלים קלט+ ולי מה יקרו רעיק אל [וגו']

המדרש הבא מתייחס לדברי ר"ע במשנתנו, ולמחלוקתו עם בן עזאי:

14. בראשית רבה (וילנא) פרשה כד ד"ה ה ד"א זה

א"ר יהודה ב"ר סימון ראוי היה אדה"ר = אדם הראשון = שתנתן תורה על ידו, מ"ט זה ספר תולדות אדם, אמר הקב"ה יציר כפי ואיני נותנה לו, חזר הקב"ה ואמר לו ומה עכשיו שש מצות נתתי לו ולא היה יוכל לעמוד בהן והיאך אני נותן לו תר"ג מצות, רמ"ח מצות עשה ושס"ה מצות לא תעשה, ויאמר לאדם - לא לאדם אני נותן כי אם לבניו שנאמר זה ספר תולדות אדם.

א"ר יעקב דכפר חנין ראוי היה אדם הראשון שיעמדו ממנו י"ב שבטים מאי טעמיה ז"ה ספר תולדות אדם, אמר

הקב"ה ב' בנים נתתי לו ועמד אחד והרג את חברו, והיאך אני נותן לו י"ב שבטים, ויאמר לאדם, לא לאדם אני נותן אלא לבניו שנאמר זה ספר תולדות אדם מנין ז"ה ז' שבעה ה' חמשה הרי י"ב.

- מה המדרש מנסה להגיד?
- לאור מדרש זה במה נחלקו בן עזאי ור"ע? – למי מיועדת התורה? האם היא נכתבה עבור ישראל או שהיא מתאימה גם לגויים? חזרו למשנה באבות בה פתחתנו = מה דעת ר' עקיבא?

ה. בין לאומיות לאוניברסליות

לימדו את המשנה הבאה:

15. משנה מסכת סנהדרין פרק ד משנה ה

כיצד מאיימין את העדים על עדי נפשות היו מכניסין אותן ומאיימין עליהן שמא תאמרו מאומד ומשמועה עד מפי עד ומפי אדם נאמן שמענו או שמא אי אתם יודעין שסופינו לבדוק אתכם בדרישה ובחקירה הווי יודעין שלא כדיני ממונות דיני נפשות דיני ממונות אדם נותן ממון ומתכפר לו דיני נפשות דמו ודם זרעיותיו תלוין בו עד סוף העולם שכן מצינו בקין שהרג את אחיו שנאמר (בראשית ד') דמי אחיך צועקים אינו אומר דם אחיך אלא דמי אחיך דמו ודם זרעיותיו דבר אחר דמי אחיך שהיה דמו מושלך על העצים ועל האבנים

לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחד מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו איבד עולם מלא וכל המקיים נפש אחת מישראל מעלה עליו הכתוב כאילו קיים עולם מלא ומפני שלום הבריות שלא יאמר אדם לחבירו אבא גדול מאביך ושלא יהו מינין אומרים הרבה רשויות בשמים ולהגיד גדולתו של הקדוש ברוך הוא שאדם טובע כמה מטבעות בחותם אחד וכולן דומין זה לזה ומלך מלכי המלכים הקדוש ברוך הוא טבע כל אדם בחותמו של אדם הראשון ואין אחד מהן דומה לחבירו לפיכך כל אחד ואחד חייב לומר בשבילי נברא העולם ושמה תאמרו מה לנו ולצרה הזאת והלא כבר נאמר (ויקרא ה') והוא עד או ראה או ידע אם לא יגיד וגומר ושמה תאמרו מה לנו לחוב בדמו של זה והלא כבר נאמר (משלי י"א) באבוד רשעים רנה:

- מהם המסרים שמעבירה המשנה לגבי מעמדו וייחודו של האדם בעולם?
- יש כתבי היד בהם לא מופיעה המילה 'מישראל' (בשורה הראשונה בפיסקה השניה):
- נוסח הדפוס: לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחד מישראל מעלה עליו הכתוב...
- כתבי היד: לפיכך נברא אדם יחידי ללמדך שכל המאבד נפש אחד מעלה עליו הכתוב...
- האם לדעתכם המילה 'מישראל' מופיעה בנוסח המקורי או לא? הוכיחו?

למה דווקא ר"ע מחבב את המצווה ומדבר על חביבות העם וישראל?

16. תלמוד בבלי מסכת יבמות דף סב עמוד ב

אמרו: שנים עשר אלף זוגים תלמידים היו לו לרבי עקיבא, מגבת עד אנטיפרס, וכולן מתו בפרק אחד מפני שלא נהגו כבוד זה לזה, והיה העולם שמם, עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום, ושנאה להם ר"מ ור' יהודה ור' יוסי ורבי שמעון ורבי אלעזר בן שמוע, והם הם העמידו תורה אותה שעה. תנא: כולם מתו מפסח ועד עצרת.